

Kako čitati encikliku pape Franje *Laudato si'*?

Od dijaloga do zajedništva i povezanosti

ZORAN TURZA* – MIA TOMIĆ** – MARTA ŠUĆA***
– PAULA ZUJIĆ****

• <https://doi.org/10.31823/d.29.1.6> •

UDK: 272-43*504 • Pregledni članak

Primljeno: 24. ožujka 2020. • Prihvaćeno: 12. veljače 2021.

Sažetak: *Papa Franjo 2015. godine izdao je encikliku Laudato si' – O brizi za zajednički dom koja je pobudila veliko zanimanje među vjernicima Katoličke Crkve i u akademskoj zajednici. Kako bi se enciklika mogla što bolje razumjeti, u radu se opisuju njezina tri glavna obilježja: dijalog razuma i vjere, sveopće zajedništvo te nerazdvojiva povezanost ekonomije, ekologije i siromaštva. Prvo obilježje enciklike tiče se suradnje s eminentnim znanstvenicima koja je rezultirala tekстом prvoga poglavlja enciklike. Drugo obilježje odnosi se na povezanost svih stvorenja na svijetu koja proizlazi iz Božjega čina stvaranja, a treće na nerazdvojivu povezanost ekonomije, ekologije i siromaštva. Sva su tri obilježja enciklike u funkciji promicanja cjelovite ekologije kao jedine alternative dominantnoj paradigmi tržišne ekonomije i odnosu prema okolišu.*

Ključne riječi: *papa Franjo, enciklika Laudato si', vjera i razum, sveopće zajedništvo, ekonomija, ekologija, siromaštvo.*

Uvod

Površni pogled na encikliku i teme o kojima progovara mogao bi čitatelja navesti na pitanja koja bi se dala sažeti u jedno: Otkad se Papa bavi ekološkim temama i zar je to njegova dužnost? No ta je enciklika mnogo više od ekološkoga pamfleta. Rimski prvosvećenik ne samo da može progovarati o tim temama već je to njegova dužnost. Naime upravo se u kršćanstvu nalazi snažno uporište za pridavanje važnosti zemlji i ekološkim problemima. Stoga ne

* Doc. dr. sc. Zoran Turza,
Hrvatsko katoličko
sveučilište, Ilica 242,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
zoran.turza@unicath.hr

** Mia Tomić, univ. bacc.,
Golobreška ulica II,
odvojak br. 6,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
mtomic@unicath.hr

*** Marta Šuća, univ.
bacc., Odranska ulica 8,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
msuca@unicath.hr

**** Paula Zujic,
univ. bacc., Bartolići 59,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
pzujic@unicath.hr

treba čuditi što papa Franjo, kao i njegovi prethodnici, nastoji detektirati probleme današnjice te, kao pravi pastir, upozoriti vjernike na njih potičući ih na rješavanje istih. Upravo iz toga razloga valja naznačiti kako ta enciklika pripada socijalnom nauku Crkve, kako svoje uporište pronalazi u Svetom pismu i tradiciji Crkve te kako je tek jedan manji dio enciklike posvećen ekološkim temama.

Enciklika pape Franje *Laudato si' – O brizi za zajednički dom* ugledala je svjetlo dana na svetkovinu Duhova 24. svibnja 2015. godine. Izdana je pet mjeseci prije velike konferencije u Parizu na kojoj se okupilo oko 150 predstavnika različitih zemalja koji su od 30. studenoga do 12. prosinca 2015. godine dogovarali globalnu strategiju koja bi obvezala sve buduće potpisnike sporazuma na ograničavanje globalnoga zatopljenja na 1,5 °C. Sljedeće godine, 5. listopada 2016., Europska unija ratificirala je Pariški sporazum, što je omogućilo da već 4. studenoga isti stupi na snagu jer su ostvareni minimalni uvjeti za njegovo provođenje. Naime bilo je potrebno da ga potpišu predstavnici 55 zemalja koje zajedno sudjeluju u 55 % ukupne emisije stakleničkih plinova. U prosincu 2019. godine zajednička borba protiv klimatskih promjena rezultirala je donošenjem plana unutar Europske unije kojim se želi do 2050. godine postići tzv. »klimatski neutralnu Europsku uniju«¹. Izdavanjem enciklike nekoliko mjeseci prije sastanka u Parizu htjelo se ohrabriti čelnike zemalja i potaknuti ih na zauzimanje što radikalnijih mjera i određivanje visokih ciljeva kako bi se što prije smanjili utjecaji ljudskoga djelovanja na okoliš i na klimatske promjene.²

Navedena nakana pape Franje da se enciklikom potakne zauzimanje za zajednički dom pokazuje kako se njome nadilazi specifično unutarcrkveni karakter papinih poruka. Osim toga poziva na dijalog na razini međunarodnih, nacionalnih i lokalnih politika, o čemu se piše u petom poglavlju enciklike koje nosi naslov *Neke smjernice za djelovanje i usmjerenje*, papa Franjo potiče ne samo vjernike Katoličke Crkve nego i pripadnike drugih religijskih zajednica te sve ljude dobre volje, kao i sve znanstvenike i političare na dijalog o okolišu za koji nema više vremena za odgađanje.

¹ O kronologiji navedenih događanja vidi više na internetskoj stranici Europskoga vijeća: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/climate-change/paris-agreement/> (26. 1. 2020.).

² U Poruci prigodom obilježavanja četiri godine nakon objavljivanja enciklike *Laudato si'* kardinal Peter Turkson istaknuo je kako je »nakana publikacije bila da ohrabri rad COP 21 Summit-a koji je doveo do povijesnog Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama«. Vidi: P. TURKSON, *Message of the Prefect of the Dicastery for Promoting Integral Human Development to the scientific community on the occasion of the fourth anniversary of Pope Francis' Encyclical Laudato si'*, 24. svibnja 2019. Dostupno na: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/05/24/190524b.html> (25. 2. 2020.).

Stoga je ta enciklika nesumnjivo plod nauka Drugoga vatikanskoga koncila (1962. – 1965.) kojim je Katolička Crkva zakoračila u novo, postkonstantinovsko razdoblje crkvene povijesti u kojem otvaranje svijetu ne znači više samo poučavanje istoga, već dijalog s njim i brigu za njega. U tom smislu ta bi se enciklika mogla promatrati kao novo poglavlje Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Radost i nada* u kojem se donose smjernice za pitanja o okolišu i klimatskim promjenama koja su u doba Koncila ipak još uvijek bila poprilično nepoznata. Pritom ne treba zaboraviti kako je riječ o socijalnoj enciklici, odnosno o enciklici koja pripada socijalnom nauku Crkve, baš kao i Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. O tome papa Franjo jasno u enciklici piše sljedeće: »Nadam se da će nam ova enciklika, koja se pridodaje socijalnom učenju Crkve, pomoći prepoznati veličinu, hitnost i ljepotu izazova koji je pred nama.«³ Prema klasičnoj metodi socijalnoga nauka Crkve *vidjeti – prosuditi – djelovati* prvo i drugo poglavlje (*Što se događa našem zajedničkom domu i Evanđelje stvaranja*) donose analizu stanja, dok treće i četvrto poglavlje donose načela prosuđivanja (*Ljudski korijeni ekološke krize i Cjelovita ekologija*), a peto i šesto poglavlje donose prijedloge za djelovanje (*Neke smjernice za djelovanje i usmjerenje i Ekološki odgoj i duhovnost*).⁴

³ FRANJO, *Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom, Zagreb, 2015., br. 15. (= LS).

⁴ Većina autora slaže se u tome kako metodologija enciklike slijedi klasični metodološki trokorak *vidjeti – prosuditi – djelovati* kao npr. Olga Consuelo Vélez Caro koja smatra kako metoda *vidjeti* obuhvaća prvo poglavlje, metoda *prosuditi* drugo i treće, dok metoda *djelovati* obuhvaća četvrto, peto i šesto poglavlje. Vidi: O. C. V. CARO, *The Ecological Conversion Encyclical and its Accessibility to the Impoverished of this World*, u: *Voices. Theological Journal of Ecumenical Association of Third World Theologians* 29(2016.)2, 37–49., ovdje 38. Također, Christopher P. Vogt ističe kako enciklika slijedi metodu socijalnoga nauka Crkve te kako je »zahvaćanje u povijest i u društvene i prirodne znanosti integralni dio metode moralnog promišljanja karakterističnog za socijalni nauk Crkve«. Vidi: C. P. VOGT, »Laudato si'«. *Social Analysis and Political Engagement in the Tradition of Catholic Social Thought*, u: D. O'HARA, M. EATON, M. ROSS (ur.), *Integral Ecology for a More Sustainable World*, London, 2020., 13–28., ovdje 13. No ima autora koji smatraju kako je metodološki trokorak socijalnoga nauka Crkve u enciklici proširen. Npr. René Mario Micalef navodi kako podjela enciklike sugerira proširenu klasičnu metodologiju socijalnoga nauka Crkve: prvo poglavlje koristi se metodom *promatranja* (*vidjeti*), drugo *razmatranja* (*vidjeti i prosuditi*), treće *razlučivanja* (*prosuditi*), četvrto *vrjednovanja* (*prosuditi*), peto *branjenja i podupiranja* (*djelovati*) i šesto *djelovanja i slavljenja* (*djelovati*). Usp. R. M. MICALEF, *Laudato si' e la sua metodologia: un critico ascolto delle scienze empiriche?*, u: H. M. YANES (ur.), *Laudato si'. Linee di lettura interdisciplinari per la cura della casa comune*, Roma, 2017., 13–48., ovdje 15. Kevin W. Irvin smatra kako je potrebno proširiti metodologiju na *slušanje i slavljenje*. Usp. K. IRVIN, *A Commentary on Laudato si'. Examining the Background, Contributions, Implementation, and Future of Pope Francis's Encyclical*, New York, 2016., 235–240. Prije ulaznja u analize o metodologiji socijalnoga nauka Crkve koja je prisutna i u toj socijalnoj enciklici treba naznačiti kako je papa Franjo u taj dokument kao i u druge dokumente i brojne izjave inkorporirao isusovačku duhovnost, odnosno ignacijansku metodu razlučivanja. Pridavanjem nove dinamike unutar dokumenata papa Franjo otvorio je mogućnost različitim autorima da analiziraju kako je zapravo riječ o proširenju klasične metode socijalnoga nauka Crkve.

Na taj su način vjernici Katoličke Crkve dobili novi poticaj socijalnoga nauka Crkve koji im može pomoći u dubljem razumijevanju vlastite uloge i načina angažmana oko brige za svijet, odnosno brige za okoliš.

Opsežna enciklika u svojih 246 brojeva i šest poglavlja sadrži nekoliko hermeneutičkih ključeva kojima se može pristupiti njezinu proučavanju poput: ekumenizma, međureligijskoga dijaloga, »nove evangelizacije«, siromaštva itd. Ti i drugi pristupi razumijevanju enciklike pokazatelji su kako je riječ o složenoj enciklici, iako pisanoj jednostavnim i razumljivim jezikom. Stoga se u nastavku navode i pojašnjavaju tri glavna obilježja enciklike koja mogu pomoći boljemu razumijevanju njezinih teoloških pristupa i ideja: dijalog razuma i vjere, sveopće zajedništvo te povezanost ekonomije, ekologije i siromaštva.

1. Dijalog razuma i vjere

Enciklika *Laudato si'* plod je dijaloga razuma i vjere. Ako su ikada u prošlosti i postojale određene nejasnoće te nerazumijevanje važnosti komplementarnosti vjere i razuma ili pak krivo interpretiranje odnosa vjere i razuma – bilo da je veći naglasak na vjeri ili na razumu, onda je s takvim pogrešnim tumačenjima zasigurno završeno s Drugim vatikanskim koncilom te dokumentima i izjavama učiteljstva Crkve u postkoncilskom razdoblju.

Sudionici Drugoga vatikanskoga koncila, koji je ponajprije imao pastoralni karakter, želeći osuvremeniti istine vjere, prepoznali su da je sazrelo vrijeme otvaranja Crkve svijetu, ne odbacujući tradiciju Crkve. U tom procesu značajno je nedvosmisleno naglašavanje vrijednosti zemaljskih stvari i slobode koju svaki pojedinac ima u odnosu prema zemaljskim stvarima. U Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Radost i nada*, u br. 36, pozornost je na »autonomiji zemaljskih stvari« koja se prepoznaje istodobno kao »zahtjev ljudi našega vremena« i kao »volja Stvoriteljeva«. ⁵ U br. 59 izražava se nemogućnost da se istraživanje vjerskih

---

Primjerice u posinodalnoj apostolskoj pobudnici *Amoris laetitia* peto poglavlje nosi naziv *Pratiti, razlučivati i integrirati slabosti*, zadnje, tj. deveto poglavlje posinodalne apostolske pobudnice svetoga oca Franje mladima i cijelomu Božjemu narodu *Christus vivit* nosi naslov *Razlučivanje* i peto poglavlje apostolske pobudnice pape Franje o pozivu na svetost u suvremenom svijetu *Gaudete et exsultate* nosi naslov *Borba, nadzor i razlučivanje*. Usp. FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji*, Zagreb, 2016., br. 291–312; FRANJO, *Christus vivit – Krist živi. Posinodalna apostolska pobudnica svetoga oca Franje mladima i cijelome Božjem narodu*, Zagreb, 2019., br. 278–299; FRANJO, *Gaudete et exsultate – Radujte se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu*, Zagreb, 2018., br. 158–177. Na taj način papa Franjo upozorava na važnost metode razlučivanja u socijalnom nauku Crkve.

⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Radost i nada*, u: ISTI, *Dokumenti*, Zagreb, 2008., br. 36 (= GS). O značenju autonomije zemaljskih stvari

i zemaljskih stvarnosti sukobljava zbog toga što obje stvarnosti imaju isti izvor – u istome Bogu: »Stoga se metodičko istraživanje ni u jednoj struci, ako se vrši doista znanstveno i po moralnim načelima, nikad neće stvarno protiviti vjeri, jer profane i vjerske realnosti imaju izvor u istome Bogu.«⁶

Tu je ideju na tragu teoloških doprinosa sv. Tome Akvinskoga snažno apostrofirao Prvi vatikanski koncil u dogmatskoj konstituciji *Dei Filius*, u kojoj se sintetizira dotadašnji nauk Crkve navodeći kako postoje »dva reda spoznaje«⁷. Također je enciklika sv. pape Ivana Pavla II. *Fides et ratio* posvećena razumijevanju odnosa vjere i razuma. Dva su važna mjesta na kojima se ističe komplementarnost razuma i vjere. Prvo se nalazi u br. 34: »Ova istina koju nam Bog objavljuje u Isusu Kristu, ni najmanje se ne protivi istinama koje se stječu pomoću filozofije. Dapače, dva stupnja spoznaje vode do punine istine.«⁸ Drugo se mjesto nalazi u br. 43: »Toma još oštromnije pokazuje kako priroda, navlastiti predmet filozofije, može pridonijeti razumijevanju Božje objave. Vjera se, dakle, ne boji razuma nego ga traži i pouzdaje se u njega.«⁹ Dakle ne samo da ne postoji određeni sukob između vjere i razuma već se vjera i razum međusobno upotpunjuju na putu prema spoznavanju istine o čovjeku i svijetu u kojem živimo.

Značajno je također što se u kontekstu otvaranja Crkve prema svijetu i određene doze samokritičnosti koncilskih tekstova uvidjela potreba da se moguće nesuglasice između autonomije zemaljskih stvari i autonomije nebeskih stvari razriješe. Stoga br. 36 predstavlja jedan od važnijih koncilskih tekstova jer se u njemu jasno reflektira logika koju crkveni oci preuzimaju promišljajući o svijetu u kojem se Crkva i njezini vjernici nalaze:

»Neka nam zato bude slobodno požaliti neke stavove, kojih je nekada bilo i među samim kršćanima zbog toga što nisu dovoljno shvatili opravdanu autonomiju znanosti. Ti su stavovi, postavši izvorom napetosti i sukoba, mnoge duhove doveli do toga da smatraju kako se vjera i znanost protive jedna drugoj. No, ako se pod 'autonomijom vremenitog' po-

---

prema pastoralnoj konstituciji *Radost i nada* vidi: M. ANIČIĆ, Crkva i autonomija zemaljskih stvari, u: *Diacovensia* 21 (2013.)3, 507–533. O autonomiji zemaljskih stvari u kontekstu autonomije ljudskoga rada vidi: J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva. Teologija rada II. vatikanskog sabora*, Rijeka, 1996.

⁶ GS, br. 59.

⁷ Usp. PRVI VATIKANSKI KONCIL, Dogmatska konstitucija »Dei Filius« o katoličkoj vjeri, u: H. DENZINGER, P. HÜNERMANN (ur.), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudo-ređu*, Đakovo, 2002., br. 3015; 3019.

⁸ IVAN PAVAO II. *Fides et ratio – Vjera i razum. Enciklika svim biskupima katoličke crkve o odnosu vjere i razuma*, Zagreb, 1999., br. 34. (= FR).

⁹ *Isto*, br. 43.

drazumijeva da stvorene stvari ne ovise o Bogu i da njima može čovjek raspolagati bez obzira na Stvoritelja, svatko tko vjeruje u Boga uviđa neispravnost takova stava.«¹⁰

Neskriveni pokajnički ton toga teksta, koji nije iznimka u tekstovima Drugoga vatikanskoga koncila, posebice ako se prisjetimo samokritičnosti pri analizi uzroka i nastanka ateizma u istom dokumentu¹¹, rezultirao je bilješkom u kojoj se navodi jedan od primjera navedene vrste nerazumijevanja – primjer slučaja Galilea Galileija. Istu logiku slijedi papa sv. Ivan Pavao II. u enciklici *Fides et ratio* kada u bilješci 29 br. 34 afirmira Galilea Galileija kao znanstvenika koji potvrđuje komplementarnost koja postoji između proučavanja prirode i proučavanja vjere. Zanimljivo je kako *Fides et ratio* ne spominje Galilea u kontekstu nerazumijevanja uloge znanstvenika, već ga uzima za svijetli primjer znanstvenika koji je uvidio da su vjera i razum u suglasju.¹²

Stoga je komplementarnost vjere i razuma pretpostavka enciklike pape Franje *Laudato si'*. Dapače, odnos vjere i razuma još je snažnije učvršćen i potaknut enciklikom *Laudato si'*.

Gotovo petina enciklike, u prvom poglavlju u br. 17–61, posvećena je opisivanju stanja stvari na temelju recentnih znanstvenih istraživanja koja se, doduše, ne navode u enciklici.¹³ Time je zadobila interdisciplinarni karakter. Primjerice ona dotiče brojna područja poput ekonomije, politike, demografije, biologije, ekologije, oceanologije i brojnih drugih znanstvenih disciplina. Treba istaknuti kako se pritom u enciklici potiče osnaživanje odnosa između teologije, etike i drugih znanstvenih disciplina. Kao primjer može se istaknuti poticanje odnosa između etike i tehnoloških inovacija. Ono što bi se trebalo prihvatiti i čime bi se trebalo koristiti kao glavnim načelom u stvaranju današnjih inovacija jest načelo opreznosti, kako je to u svome članku istaknula Suzana Vuletić. Ona ga smatra »vodećim načelom«: »Vodeće načelo za sve odluke i pothvate, koji se donose u cilju napretka, odnosno postizanja razboritosti održivosti razvoja, jest načelo opreznosti koje predstavlja

¹⁰ GS, br. 36.

¹¹ Usp. *isto*, br. 19.

¹² Za nekim posebnim pokajničkim riječima u slučaju Galilei u enciklici *Fides et ratio* nije bilo potrebe kada se već ranije sv. papa Ivan Pavao II. ispričao za nastale nesporazume u tom slučaju. To je učinio u svome govoru 31. listopada 1992. godine kada se obraćao članovima Papinske akademije znanosti. O toj temi vidi više u: I. KEŠINA, A. RADOŠEVIĆ, Galileo Galilei – povijest jednog slučaja, u: *Crkva u svijetu* 44(2009.)4, 501–521.

¹³ U enciklici se ne navodi relevantna znanstvena literatura na kojoj se temelje uvidi u prvome poglavlju. Takvi bi navodi ne samo opteretili čitanje enciklike nego i nadišli smisao i narav papinskoga pisma kojim se iznosi nauk Katoličke Crkve koji je u skladu sa znanstvenim istraživanjima, a ne znanstvena istraživanja potkrijepljena naukom Katoličke Crkve.

odnos odgovorne znanosti prema riziku.«¹⁴ Riječ je o načelu koje pomaže samim znanstvenicima pri procjeni etičnosti samih istraživanja. Naime, ako se u znanstvenom istraživanju ne mogu procijeniti potencijalne štetnosti samoga istraživanja te ako je riječ o rizicima koji se ne mogu do kraja izračunati ili su vrlo visoki, onda, ravnajući se prema načelu opreznosti, znanstvenik u istraživanju ima veliku mogućnost da se ponaša neodgovorno.

Enciklika u prvom poglavlju obrađuje sljedeće teme: onečišćenje (br. 20–22), klimatske promjene (br. 23–26), dostupnost, kvaliteta i nestašica vode (br. 27–31), nestanak šuma (br. 32), izumiranje vrsta (br. 33–34), čovjekov negativan utjecaj na bioraznolikost (br. 35), ekosustavi (br. 36), zaštićena područja (br. 37–39), oceani (br. 40), koraljni grebeni (br. 41), gradovi (br. 44) i privatizacija prostora (br. 45). Taj prikaz stanja stvari, rezultat širega interdisciplinarnoga dijaloga prirodoznanstvenika te znanstvenika iz društvenih i humanističkih područja, rasvjetljava moguće nejasnoće.

Naime članovi Papinske akademije znanosti, zajedno s članovima Papinske akademije društvenih znanosti, sastali su se u Rimu od 2. do 6. svibnja 2014. godine na konferenciji o održivom razvoju pod nazivom *Održivi razvoj, održiva priroda: naša odgovornost* na kojoj su analizirali stanje i glavne probleme održivoga razvoja.¹⁵ Zaključci toga sastanka i doprinosi znanstvenika uvršteni su u prvo poglavlje enciklike.¹⁶ Pritom ne treba smetnuti s uma kako su članovi spomenutih papinskih akademija ugledni, priznati, eminentni stručnjaci u svome području, okupljeni iz cijeloga svijeta poput primjerice mikrobiologa Wenera Arbera koji je 1978. godi-

¹⁴ S. VULETIĆ, Sukob ekološke degradacije s bioetičkom akcentuacijom i ekoteološkom iluminacijom, u *Diacovensia* 24(2016.)1, 5–10., ovdje 10. O važnosti načela opreznosti u znanstvenim istraživanjima vidi više u: L. TOMAŠEVIĆ, A. JELIČIĆ, Etika znanstvenog istraživanja i načelo opreznosti, u: *Filozofska istraživanja* 32(2012.)2, 243–260. Valerije Vrček na sljedeći način definira načelo opreznosti: »Opreznost je ekološko načelo, ekološka korekcija znanosti, koja se primjenjuje u situacijama kada je znanstveni uvid u potencijalnu opasnost nekog proizvoda ili tehnologije nepotpun i nedorečen. U takvim slučajevima nije potrebno čekati konačne znanstvene dokaze o štetnosti nekog proizvoda, već su, za zaštitu okoliša i ljudskog zdravlja, dovoljna rana upozorenja znanstvenika (tzv. *early warnings*) o mogućim kolateralnim posljedicama.« (V. VRČEK, Čuvanje i razvoj stvorenoga: načelo opreznosti – znanstvena korekcija pohlepe, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.)2, 417–427., ovdje 417.)

¹⁵ O tome više vidi na mrežnoj stranici Papinske akademije znanosti: <http://www.pas.va/content/accademia/en/events/2014/sustainable.html> (27. 1. 2020.).

¹⁶ Treba istaknuti kako je dijalog između znanstvenika i crkvenoga učiteljstva o okolišu i klimatskim promjenama započeo već ranije. Za vrijeme pontifikata Benedikta XVI. znanstvenici iz različitih područja tri su puta između 2010. i 2012. godine dolazili u Rim prezentirati rezultate najnovijih znanstvenih istraživanja o okolišu i klimatskim promjenama. Prikupljena izlaganja mogu se pronaći u: O. EDENHOFER, J. WALLACHER, H. LOTZE-CAMPEN, M. REDER, B. KNOPE, J. MÜLLER (ur.), *Climate Change, Justice and Sustainability: Linking Climate and Development Policy*, New York, 2012.

ne dobio Nobelovu nagradu za fiziologiju ili medicinu, ili pak evolucijskoga genomičara Takashija Gojaborija. Također treba istaknuti kako uvjet za članstvo u tim papinskim akademijama nije pripadnost Katoličkoj Crkvi, čemu svjedoči i primjer trenutačnoga predsjednika Papinske akademije znanosti Joachima von Brauma koji pripada Luteranskoj Crkvi. Osim toga znakovito je kako je nekoliko godina od osnutka Papinske akademije znanosti, 1603. godine, koja je nastala kao prva znanstvena institucija takve vrste u svijetu, njezin član 1610. godine postao i sam Galileo Galilei.

Nadalje, manje od mjesec dana prije izdavanja enciklike, 28. travnja 2015. godine, Papinska akademija znanosti, Papinska akademija društvenih znanosti i organizacija koja okuplja vjernike svih religija pod nazivom *Religije za mir* organizirali su znanstveni skup u Rimu pod nazivom *Zaštitimo Zemlju, oplemenimo humanost: moralne dimenzije klimatskih promjena i održivog čovječanstva*. Na tom je skupu sudjelovao generalni tajnik Ujedinjenih naroda Ban Ki-Moon, predsjednik Papinskoga vijeća Pravda i mir kardinal Peter Turkson te poznati ekonomist Jeffrey Sachs kao direktor UN-ove Mreže rješenja za održivi razvoj.

Na temelju dviju održanih konferencija u Rimu 2014. i 2015. godine mogu se izvesti dva zaključka. Prvo, Rimski Prvosvećenik sa svojim suradnicima želi nastaviti biti jedan od važnih sudionika dijaloga na međunarodnoj i znanstvenoj razini kako bi potaknuo vjernike i sve ljude dobre volje na upoznavanje s jedne strane znanstvenih spoznaja i s druge strane na oslušivanje »znakova vremena«.

Drugo, učiteljstvo Crkve, na čelu s Rimskim Prvosvećenikom, jasno uočava gdje su granice između vjere i razuma, odnosno religije i znanosti. To se sasvim jasno može primijetiti i u br. 188 enciklike *Laudato si'* u kojem papa Franjo razlikuje »dva reda spoznaje«: »Postoje određene rasprave o pitanjima vezanima uz okoliš, u kojima je teško postići konsenzus. Još jednom želim reći da Crkva ne teži za tim da definira znanstvena pitanja ili zamijeni politiku. No, želim pozvati na iskrenu i otvorenu raspravu kako pojedinačni interesi ili ideologije ne bi naštetili općem dobru.«¹⁷ Također na taj način papa Franjo poštuje granice između teologije i drugih znanstvenih disciplina, odnosno humanističkih i prirodoslovnih znanosti. Poštujući teološki diskurs, uvažava doprinose prirodoslovnih znanosti jasno razlikujući teološki diskurs od prirodoslovnoga, promovirajući dijalog između različitih znanstvenih disciplina. Ted Peters zaključuje kako papa Franjo zagovara dijaloški model odnosa teologije i drugih znanstvenih disciplina.¹⁸

¹⁷ LS, br. 188.

¹⁸ Ted Peters napominje kako je riječ o dijaloškom modelu između teologije i znanosti koji je opisao Ian Barbour. Usp. T. PETERS, Anticipating the Renewal of the Earth: Theology and the Sciences in *Laudato si'*, u: *Interface Theology* 2(2015.)1–2, 31–44., ovdje 35.

Zbog činjenice da su u izradi prvoga poglavlja enciklike *Laudato si'* sudjelovali eminentni znanstvenici ne čudi što je enciklika vrlo dobro odjeknula u širim akademskim krugovima jer su znanstvenici diljem svijeta prepoznali relevantnost znanstvenih dostignuća iznesenih u enciklici, a koja su ujedno predmet njihova istraživanja. Tako u hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji prvi radovi o enciklici *Laudato si'* nisu bili isključivo teološki, nego su ih napisali znanstvenici iz različitih područja.¹⁹

2. Sveopće zajedništvo

Prvo obilježje enciklike pape Franje *Laudato si'* odnosi se ponajprije na metodološki karakter njegova izlaganja ključnih poruka vjernicima i svim ljudima dobre volje. Sveopće zajedništvo, kao drugo obilježje enciklike, sadržajnoga je karaktera s obzirom na to da donosi načela iz kršćanske predaje Crkve koja mogu biti korisna suvremenom čovjeku. Iako enciklika želi doći do što širega kruga ljudi, njezino drugo poglavlje, koje nosi naziv *Evandjelje stvaranja*, ima naglašeni teološki karakter, što nimalo ne umanjuje inzistiranje na dijalogu s nekršćanima, već ga, dapače, osnažuje i ohrabruje kako bi se što više njime obogatili.

Također, kao što je naznačeno u prošlom poglavlju, Papin diskurs pretpostavlja i podržava suglasje između vjere i razuma smatrajući kako se iz toga dijaloga mogu dobiti pozitivni rezultati.²⁰

¹⁹ Prema podacima s hrvatskoga znanstvenoga portala HRČAK 2016. godine, samo godinu dana nakon izdavanja enciklike *Laudato si'*, u hrvatskoj bibliografiji nalazimo čak šest radova o enciklici. Dva su rada iz teološkoga područja, dok ostali radovi obuhvaćaju biotehnologiju, poljoprivredu, biokemiju, kulturalne studije i ekonomiju. Vidi: Đ. PARDON, Biblijska teologija zemlje – potka enciklike *Laudato si'*, u: *Diacovensia* 24(2016.)1, 13–43.; S. RADIĆ, *Laudato si'* i pravednost. Pokušaj nacrti jedne socijalno-ekološke raspodjele dobara, u: *Diacovensia* 24(2016.)1, 45–64.; V. VRČEK, O biotehologijskom razvoju u enciklici *Laudato si'* i u nekim razmišljanjima koja joj prethode, u: *Diacovensia* 24(2016.)1, 81–90.; V. VRČEK, Status of Transgenic Crops in the Encyclical »Laudato si'«, u: *Jahr* 7(2016.)2, 217–223.; D. JUG, Poljoprivreda – dionik kauzalnosti klimatskih promjena, u: *Diacovensia* 24(2016.)1, 65–79.; Ž. PAVIĆ, A. ŠUNDALIĆ, Environmentalism and Development in Catholic Social Teaching: A Case of the Encyclical *Laudato si'*, u: *Ekonomski vjesnik* 29(2016.)2, 323–334. Stephen B. Scharper navodi ne samo kako su u velikoj mjeri znanstvenici diljem svijeta potvrdili znanstvenu relevantnost enciklike nego kako su neki, kao npr. Danny Harvey, pozdravili Papino smještanje ekoloških problema u kontekst pravednosti. Scharper navodi: »Klimatski znanstvenik Danny Harvey sa Sveučilišta Toronto, član Međuvladinog panela za klimatske promjene, smatra ne samo da papa točno barata znanstvenim podacima, nego da ih je stavio u moralni kontekst i kontekst društvene pravednosti što je prema Harveyu 'sjajno' i vrlo potrebno.« Vidi: S. B. SCHARPER, A Compassionate Science. Pope Francis, Climate Change, and the Fate of Creation, u: D. O'HARA, M. EATON, M. ROSS, *Integral Ecology for a More Sustainable World. Dialogues with Laudato si'*, 2019., 29–38., ovdje 32.

²⁰ Usp. LS, br. 62.

Ideja o sveopćem zajedništvu počiva na načelima teologije stvaranja prema kojoj čovjek zapravo nije pravi vlasnik zemlje, imanja ili stoke, nego je pravi vlasnik Bog.²¹ Tek taj uvid omogućuje razumijevanje ideje sveopćega zajedništva. Sva stvorenja na svijetu su u tome najširem mogućem smislu riječi pred Bogom, jedinim pravim vlasnikom svega na svijetu, povezana kao braća i sestre. Definiciju sveopćega zajedništva papa Franjo iznosi u br. 89. Najprije utvrđuje tko je pravi vlasnik svijeta: »Stvorenja ovoga svijeta ne mogu se držati ničijim vlasništvom: 'Sve je tvoje, Gospodaru, ljubitelju života' (*Mudr* 11, 26)«, i odmah nastavlja definicijom sveopćega zajedništva: »Na tome počiva uvjerenje da smo, jer nas je isti Otac stvorio, mi bića ovoga svemira povezana nevidljivim vezama i tvorimo neku vrstu sveopće obitelji, uzvišenu zajednicu koja nas potiče na sveto, nježno i ponizno poštovanje.«²²

U sljedećem broju otklanja moguće nesporazume. Naime u br. 90 objašnjava kako ideja sveopćega zajedništva ne podrazumijeva reduciranje čovjekove naravi na materiju bez mogućnosti za otvaranjem transcendenciji niti podrazumijeva pridavanje božanskih karakteristika ostalim stvorenjima na svijetu. Vrlo je važno uočiti i istaknuti pojašnjenje u br. 90 kako bi se izbjegle moguće krive hermeneutičke postavke koje bi u ideji sveopćega zajedništva htjele vidjeti potvrdu radikalne borbe za prava drugih stvorenja, dok se istodobno ne poštuje dostojanstvo ljudske osobe. Papa Franjo na sljedeći način potiče pravilno tumačenje ideje sveopćega zajedništva:

»Pokatkad svjedočimo upravo opsesivnom nijekanju bilo kakvog prvenstva ljudske osobe, a za zaštitu drugih vrsta razvija se borba koja nije prisutna u obrani jednakog dostojanstva među ljudima. Dakako da nas tre-

²¹ U razumijevanju enciklike može uvelike pomoći biblijsko razumijevanje zemlje. U našem govornom području o teologiji zemlje piše Đurica Pardon. Više o teologiji zemlje u kontekstu enciklike *Laudato si'* vidi: Đ. PARDON, *Biblijska teologija zemlje – potka enciklike Laudato si'*, 13–43. Pardon u svome članku inzistira na činjenici da je osnova za razumijevanje enciklike biblijska teologija zemlje koja je na određeni način u enciklici došla do izražaja. Dijelom bismo se mogli složiti kako je biblijska teologija zemlje osnova teološke pozadine enciklike zbog toga što se tek iz perspektive biblijske teologije zemlje mogu razumjeti glavna polazišta same enciklike. No s druge strane smatramo kako se u pozadini enciklike nalazi više potki koje sačinjavaju različite dimenzije enciklike u više smjerova: od teologije stvaranja, teologije sakramenata pa sve do trinitarne teologije. Pritom u ovome radu ističemo sveopće zajedništvo kao jedan od teoloških hermeneutičkih ključeva za razumijevanje teološke pozadine enciklike. Unutar sveopćega zajedništva svega stvorenja pred Bogom Ocem, Stvoriteljem svega stvorenoga, može se započeti teološki govor o spasenju, liturgiji, zemlji, sakramentima itd. Također, o teologiji zemlje vidi vrlo vrijedne knjige: Đ. PARDON, *Teologija zemlje u metaforici proroka Hošee*, Zagreb, 2017.; Đ. PARDON, *ZEMLJA, dar, kušnja i zadaća. Biblijska teologija zemlje u Knjizi Postanka 1 – 11*, Zagreb, 2014. O važnosti teologije stvaranja, posebice u kontekstu enciklike *Laudato si'* vidi: D. ANSORGE, *God's Tenderness in all Creatures: the Fundamental Thought of the Encyclical of Pope Francis »Laudato Si«*, u: *Crkva u svijetu* 54(2019.)3, 383–396.

²² LS, br. 89.

ba brinuti što se s ostalim živim bićima postupa neodgovorno, ali bi nas prije svega trebale smetati silne nejednakosti koje postoje među nama, jer nastavljam o tolerirati da se neke drži vrjednijima od drugih.«²³

Zašto je važna ta ideja sveopćega zajedništva? Mogu se navesti dva razloga. Prvo, ona daje legitimitet katolicima da se uključe u dijalog o brizi za okoliš te da i sami promijene vlastito ophođenje prema svijetu u kojem žive.²⁴ Dakle sada su prvi put u jednoj socijalnoj enciklici sustavno obrađeni ekološki problemi na čije se rješavanje pozivaju i vjernici Katoličke Crkve. Osim toga, zbog naravi toga dokumenta, u velikoj mjeri Papin hitan poziv na brigu za okoliš sada moralno obvezuje sve vjernike Katoličke Crkve. Naime enciklika je po svojoj formi, zapravo, izraz obavljanja redovite učiteljske službe rimskoga prvosvećenika i osim dogmatske izjave nema papinskoga dokumenta koji ima veću važnost za vjernike.

Drugo, važna je jer smješta hitan poziv koji upućuje svima u enciklici na sveopći dijalog o ekološkim problemima u kontekst kršćanske antropologije koja pak proizlazi iz teologije stvaranja. Dakle dijalog o ekološkim problemima i klimatskim promjenama te nastojanje oko hitnoga rješavanja tih problema u enciklici, ali i u prethodnim dokumentima socijalnoga nauka Crkve te brojnim izjavama crkvenoga učiteljstva, ne može se promatrati neovisno o teološkim implikacijama kršćanske antropologije. Poseban status u biblijskim izvještajima o stvaranju svijeta pridaje se čovjeku. Papa Franjo ističe sljedeće: »Biblija uči da je svako ljudsko biće stvoreno iz ljubavi, na sliku Božju (usp. Post 1, 26). Ta nam tvrdnja pokazuje golemo dostojanstvo svake ljudske osobe, koja nije tek nešto, nego netko. Sposobna je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s drugim osobama.«²⁵ Dakle briga za okoliš i sprječavanje ljudskoga utjecaja na klimatske promjene čvrsto je povezano sa zagovaranjem poštovanja dostojanstva ljudske osobe. Sveopće zajedništvo nije moguće ako se zanemaruje poštovanje dostojanstva ljudske osobe, njegova života, dostojanstva rada i uvjeta u kojima živi, dok se istodobno ulažu veliki napori u brizi za životinje. Papa upozorava:

»Ne može biti istinskog osjećaja dubokog jedinstva s drugim bićima u prirodi ako istodobno u srcu nema nježnosti, suosjećanja i brige za ljudska bića. U očitoj je suprotnosti onaj koji se bori protiv trgovine životi-

²³ LS, br. 90.

²⁴ Treba napomenuti kako su prethodnici pape Franje također nebrojeno puta iskazivali važnost brige za okoliš. Odličan sustavni pregled izjava prethodnika pape Franje o okolišu, počevši od pape Ivana XXIII., kao i pregled izjava biskupskih konferencija diljem svijeta o okolišu, može se naći u: K. W. IRWIN, *A Commentary on Laudato si'. Examining the Background, Contributions, Implementation, and Future of Pope Francis's Encyclical*, New York, 2016., 11–59.

²⁵ LS, br. 65.

njama kojima prijeti izumiranje, a potpuno je ravnodušan na trgovinu ljudima, ne zanima se za siromašne ili je spreman uništiti drugo ljudsko biće koje se drži neželjenim.«²⁶

Načelo sveopćega zajedništva omogućava s jedne strane snažnije povezivanje čovjeka s prirodom i svijetom oko sebe, dok s druge strane omogućava učvršćivanje veza između pripadnika različitih religija, kultura i tradicija. Ako se zauzme pozicija kako su svi ljudi zajedno sa svim ostalim stvorenjima na zemlji dio Božjega plana spasenja i otkupljenja ljudi i svega stvorenoga, ako se prihvati činjenica da svi ljudi sa svim stvorenjima, svatko na svoj način, svojim životima sudjeluju u slavljenju Stvoritelja, onda se činjenica o sveopćoj povezanosti, odnosno o sveopćem zajedništvu ne može dovoditi u pitanje. U tome slučaju prihvaćanje ideje o sveopćem zajedništvu nosi određene implikacije za razumijevanje čovjekove uloge u svijetu i njegova odnosa prema drugim ljudima i prema drugim stvorenjima na zemlji. Ona omogućava drukčije razumijevanje odnosa prema pripadnicima drugih religija, prema svijetu u kojem živimo, uvjetima u kojima živimo, stanovanju, estetici, kupovanju, odnosno prema svim dimenzijama ljudskoga života.

U tome kontekstu sva područja ljudskoga života promatraju se iz perspektive povezanosti s odnosom prema okolišu i prema Bogu. Mogu se za primjer uzeti uvjeti i prostor u kojem ljudi žive. U prvom poglavlju enciklike, u podnaslovu *Pogoršanje kvalitete ljudskog života i srozavanje društvenosti* tematiziraju se pitanja grada i odnosa unutar istoga.²⁷

Grad postaje područje u kojem živi sve veći broj stanovnika. To rezultira prenapučenošću, manje prisnim odnosima među njegovim stanovnicima i razvojem nezainteresiranosti jednih za druge. U njemu se odvijaju brojni procesi koji su važni za čovjekov svakodnevni život, dok istodobno akumulira nove aspekte koji utječu na kvalitetu ljudskoga života. To su: buka, izgled grada kojim prevladava sivilo i materijali od betonske građe te mirisi koji su posljedica zagađivanja grada i okoline. Takva atmosfera čovjeka odvaja od prirode, odnosno od njegova prirodnoga okruženja. Papa Franjo u enciklici naglašava: »Ne priliči stanovnicima ovoga planeta da žive sve više zagušeni betonom, asfaltom, staklom i metalom, lišeni fizičkog kontakta s prirodom.«²⁸ Bez prirodnoga okruženja čovjekove relacije reducirane su te on može teže otkriti vlastiti identitet. Ono što proizlazi iz takvoga odnosa jest odvojenost od samoga sebe, ali i odvojenost od drugih. Time se u gradu razvija plodno tlo za utemeljenje odnosa između pojedinaca u individualizmu, zbog čega

²⁶ Isto, br. 91.

²⁷ Dva su broja enciklike eksplicitno posvećena pitanju odnosa između grada i sela. Usp. isto, br. 44–45.

²⁸ Isto, br. 44.

se oni okreću vlastitom životu i problemima s kojima se svakodnevno suočavaju živeći u urbaniziranoj okolini.²⁹

Grad također postaje središtem konzumerizma i proizvodnje. Odnosi među ljudima preslika su ekonomskih odnosa ponude i potražnje. Takvi odnosi sve više doprinose onečišćenju okoliša i dovode do mnogobrojnih problema koji ugrožavaju kvalitetu ljudskoga života. Tomislav Markus ističe važnost veze između grada i okoliša bazirajući svoje analize na radovima Lewisa Mumforda: »(...) Mumford ističe da se čovjek ne smije zavarati sa svojim tehničkim uspjesima, jer je on i dalje uvjetovan prirodom i nikada ne može postati potpuno neovisan o njoj.«³⁰ Dakako, u odnosu između grada i okoliša trebali bi prevladavati odnosi suradnje: »(...) moderni gradovi ne poštuju načela organskog rasta, jer forsiraju kaotično i neplansko širenje, nastojeći vladati nad okolišem, umjesto da s njim surađuju.«³¹ Enciklika *Laudato si'*, bez obzira na to što se malim dijelom dotiče područja urbane sociologije, naglašava kako se urbanizacija, prenapučenost gradova i slični procesi moraju proučavati jer su oni za današnje, moderno doba vrlo važni.

Sveopće zajedništvo također je polazište za razumijevanje činjenice kako su svi ljudi na svijetu, iako pripadaju različitim religijskim i kulturnim tradicijama, međusobno povezani. Papa Franjo tu će povezanost nazvati »ljudsko bratstvo« te će zajedno s velikim imamom džamije Al-Azhar Ahmadom Al-Tayyibom 4. veljače 2019. godine u Abu Dhabiju potpisati *Deklaraciju o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot*, kojom predstavnici dviju velikih religija zajedno izriču apel za poštovanjem svakoga čovjeka i pozivaju na mir i toleranciju.³²

3. Povezanost ekonomije, ekologije i siromaštva

Jedna od ideja koje se najviše spominju u enciklici *Laudato si'* jest ideja o međusobnoj povezanosti svega stvorenoga. U uvodnim brojevima sam papa Franjo naglašava kako povezanost pripada u jedne od najvažnijih tema kojima se enciklika bavi.³³

²⁹ O pitanju grada i odnosima koji vladaju u gradovima vidi posebice: O. ČALDAROVIĆ, *Urbana sociologija*, Zagreb, 1985.; S. M. LOW, *Promišljanje grada*, Zagreb, 2006.; L. MUMFORD, *Grad u historiji*, Zagreb, 1968.; A. MIŠEVIĆ, *Gradski rituali*, Zagreb, 2004.; S. SASSEN, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton, 2001.

³⁰ T. MARKUS, »Naprijed u nigdje«. Lewis Mumford i ekološka kritika tehničke civilizacije, u: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline* 12(2003.)1–2, 32.

³¹ *Isto*, 29.

³² Usp. FRANJO, The Grand Imam of Al-Azhar Ahmad Al-Tayyeb, A DOCUMENT ON HUMAN FRATERNITY FOR WORLD PEACE AND LIVING TOGETHER. Dostupno na: http://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (31. 1. 2020.).

³³ Usp. LS, br. 16.

Povezanost, dakako, proizlazi iz opisane ideje o sveopćem zajedništvu. Riječ je o tome da se čovjekov odnos prema prirodi ne može promatrati odvojeno od njegovih drugih odnosa. Čovjek je relacijsko biće, što ne znači da je biće koje ima samo jedan isključivi odnos prema nekomu ili nečemu. Čovjek je istodobno biće koje stvara odnose prema svojoj obitelji, društvenoj zajednici, državi, drugim institucijama, prijateljima itd. U tom smislu čovjekov odnos prema ekološkim problemima promatra se u kontekstu svih njegovih drugih temeljnih odnosa.

Tri su glavna odnosa koja strukturiraju čovjeka: prema Bogu, drugim ljudima i prema okolišu. Papa Franjo ističe kako se ta tri odnosa temelje na biblijskom izvještaju o stvaranju: »Ti izvještaji upućuju na to da se ljudski život temelji na tri tijesno povezana i isprepletena odnosa: s Bogom, s bližnjim i sa zemljom.«³⁴ Povezanost i međusobna isprepletenost tih triju odnosa upozorava na to da narušavanje jednoga od tih odnosa istodobno znači i narušavanje preostalih dvaju odnosa. Dakako, ti odnosi narušavaju se grijehom koji upropaštava prvotno uspostavljenju harmoniju čovjeka, Boga i prirode inicirajući kaos, razdijeljenost, sukob i nesklad, kako i sam Papa naglašava: »Prema Bibliji, ta tri bitna odnosa su raskinuta, ne samo izvana nego i u nama. Taj raskid je grijeh. Sklad između Stvoritelja, čovjeka i cijeloga stvorenog svijeta raskinut je zato što smo si umislili da možemo zauzeti Božje mjesto i odbili priznati se ograničenim stvorenjima.«³⁵

Osim toga u br. 70 Papa produbljuje analizu ideje povezanosti referirajući se na Knjigu Postanka (Post 4, 9–11) te ističući kako »zanemarivanje dužnosti njegovanja i očuvanja ispravnog odnosa s bližnjim, za kojega se moram brinuti i kojega moram čuvati, razara moj unutarnji odnos sa samim sobom, s drugima, s Bogom i sa zemljom«, također navodi da »kada su svi ti odnosi zanemareni, kada pravda više ne prebiva na zemlji, Biblija nam kaže da je i sam život u opasnosti«³⁶. Navedeni redci iz enciklike pružaju četverodimenzionalnu leću kroz koju se može iščitavati *Laudato si'*: individualnu, društvenu, ekološku i transcendentnu dimenziju. Papa kroz šest poglavlja, imajući u vidu četiri dimenzije ljudskoga života koje se temelje na biblijskoj povezanosti između čovjeka, Boga i zemlje, tematizira rane i teškoće do kojih dolazi na navedenim područjima ako se čovjekovim djelovanjem naruši Božji stvaralački naum za čovjeka, zemlju i sve stvoreno.

Bog stvara svijet i čovjeka te, vidjevši da je veoma dobro sve što je stvorio, čovjeku povjerava zadaću da čuva i obrađuje zemlju te ju sebi podloži.³⁷ Pravilno tumačenje

³⁴ *Isto*, 66.

³⁵ *Isto*.

³⁶ *Isto*, 70.

³⁷ Usp. Post 1, 28, Post 1, 3 te LS, br. 65 i LS, br. 67.

Pisma, koje je, kako Papa ističe, ponekad zakazalo ili zakasnilo, rezolutno odbacuje čovjekovu apsolutnu vladavinu nad zemljom koja bi se mogla izjednačiti s neakvom vrstom despotskoga antropocentrizma.³⁸ Dakle zemlja pripada Bogu, a čovjek je pozvan na odnos koji podrazumijeva odgovorno upravljanje dobrima koja su mu dana.

To pak znači da je svaki neskladni odnos prema drugim ljudima ili prema drugim stvorenjima zapravo plod grijeha. Svaki neuravnoteženi odnos plod je ponajprije krize samoga čovjeka koji nije prepoznao svoje mjesto i ulogu u Božjem planu spasenja. Stoga se može istaknuti kako su ekološka i ekonomska kriza, zapravo, izraz krize čovjeka. U tom kontekstu ne treba čuditi inzistiranje pape Franje o međusobnoj povezanosti ekonomije, ekologije i siromaštva.

Ivan Platovnjak ističe kako kršćanska duhovnost ima važnu ulogu u području ekonomije te naglašava važnost nove, obnovljene duhovnosti koja će imati veliku i značajnu ulogu u transformaciji ekonomije i njezinih temeljnih načela. Prema njegovu razmišljanju trenutačna ekološka kriza rezultat je i ekonomije koja nije brinula o zajedničkom domu i općem dobru, stoga pronalazak smjernica za rješavanje ekološke krize može biti put pronalaska smjernica za ekonomski oporavak. Ekonomija bi, prema Platovnjaku, trebala ići u smjeru vraćanja u njezino izvorno značenje – a to je briga za dom i opće dobro. Platovnjak naglašava: »Nikada ljudsko biće ne bi trebalo služiti ekonomiji, ekonomija bi uvijek trebala biti u službi ljudi i društva pomažući im da postanu sve više međusobno povezani, dar za druge, društvo i okoliš.«³⁹

Ekonomske nepravilnosti ponajprije štete okolišu nerazvijenih zemalja uzrokujući ili pak produbljujući siromaštvo u tim krajevima. Ekonomski razvoj i briga za okoliš trebaju biti neodvojivo povezani. Na ovome se mjestu u argumentaciji papa Franjo poziva na encikliku *Caritas in veritate* svoga prethodnika pape Benedikta XVI. koji je snažno naglasio vezu između solidarnosti i okoliša: »Svaka povreda solidarnosti i građanskoga prijateljstva štetno utječe na okoliš.«⁴⁰ Osim toga papa Benedikt XVI. u navedenoj enciklici upozorio je na važnost promicanja drukčijih ekonomskih konstelacija od onih koje većinom vladaju u suvremenoj tržišnoj eko-

³⁸ Usp. isto, br. 67–68. O tumačenju odnosa čovjeka i ostalih stvorova te posebice pojmova »vladati« i »podložiti« u Knjizi Postanka vidi izvrstan članak: M. GRGIĆ, Životinje – Božje blago, a ne hrana ljudi. *Zoologija u Post 1 i njezini imperativi*, u: *Crkva u svijetu* 54(2019.)3, 315–340.

³⁹ I. PLATOVNJAK, Uloga (kršćanske) duhovnosti u ekonomiji u svjetlu djela *Laudato si'*, u: *Synthesis philosophica* 34(2019.)1, 73–86., ovdje 83. Platovnjak na drugom mjestu naglašava kako je odnos prema svemu stvorenome sastavni dio kršćanske duhovnosti. Vidi: I. PLATOVNJAK, Ekološka duhovnost u svjetlu enciklike »Laudato si'«, u: *Nova prisutnost*: 17(2019.)1, 75–91.

⁴⁰ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini*, Zagreb, 2010., br. 51.

nomiji. Na taj način potaknuo je poduzetnike, direktore i sve one koji sudjeluju u tržišnoj ekonomiji da se zauzmu za promicanje načela besplatnosti, solidarnosti i uzajamnosti pod utjecajem suvremenih talijanskih ekonomista Luigina Brunija i Stefana Zamagnija.⁴¹ Dva su manja dokumenta nastavila razvijati i produbljivati ekonomska pitanja iz perspektive socijalnoga nauka Crkve: dokument Papinskog vijeća *Iustitia et pax* pod nazivom *Za reformu međunarodnoga financijskog i monetarnog sustava* te dokument Kongregacije za nauk vjere i Dikasterija za promicanje cjelovitoga ljudskog razvoja *Gospodarska i financijska pitanja*.⁴² Recentni plod nauka Crkve o ekonomskim pitanjima jest poticaj pape Franje da se mladi ekonomisti iz cijeloga svijeta okupe krajem studenoga 2020. godine u Asizu kako bi se promicala nova ekonomska paradigma pod nazivom »francesco economy«. ⁴³ Papa Franjo svjestan je kako je ekonomske modele moguće mijenjati samo ako se naglasak stavi na buduće generacije.

Zaključak

Tri prikazana hermeneutička ključa za razumijevanje enciklike predstavljaju također model prema kojemu se može pristupiti rješavanju krize čovjeka čiji je plod kriza okoliša. Na prvom mjestu uvijek u dijalogu razuma i vjere, zatim imajući u vidu sveopću povezanost koja omogućava konstruiranje univerzalne platforme na kojoj se može odvijati dijalog s nekršćanima, međureligijski dijalog, ekumenski dijalog te dijalog unutar Crkve same. I na kraju, povezanost ekonomije, ekologije i siromaštva, koja je istaknuta u enciklici, omogućava cjeloviti pristup rješavanju suvremenih problema. Ekološki problemi u tom smislu nisu samo ekološki problemi, oni su povezani s ekonomskim modelima i siromaštvom isto kao što su ekonomski modeli povezani s ekologijom i siromaštvom. Stoga je vrlo važna ideja pape Franje da se promovira cjelovita ekologija o kojoj piše u četvrtom poglavlju.⁴⁴

No cjelovita ekologija prvi se put u enciklici spominje ranije, u br. 10, u kojem se navodi kako je sv. Franjo »primjer *par excellence* brige za ono što je slabo i jedne

⁴¹ Luigino Bruni i Stefano Zamagni svojim su djelom *Economia civile* utjecali na encikliku *Caritas in veritate*. Vidi: L. BRUNI, S. ZAMAGNI, *Economia civile. Efficienza, equità, felicità, pubblica*, Bologna, 2004.

⁴² Vidi: PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Za reformu međunarodnoga financijskog i monetarnog sustava. U perspektivi javnog autoriteta s univerzalnom nadležnošću*, Zagreb, 2012. i: KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOGA LJUDSKOG RAZVOJA, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Gospodarska i financijska pitanja*, Zagreb, 2019.

⁴³ Više o susretu u Asizu može se vidjeti na internetskoj stranici samoga skupa: <https://francescoeconomy.org> (28. 2. 2020.).

⁴⁴ Usp. LS, br. 137–162.

cjelovite ekologije, proživljene s radošću i vjerodostojno⁴⁵; a drugi put spomenula se, također u kontekstu sv. Franje, kao ona koja »iziskuje otvorenost prema kategorijama koje nadilaze jezik egzaktnih znanosti ili biologije i dovode nas do same čovjekove biti«⁴⁶. Na temelju tih prvih navoda o cjelovitoj ekologiji mogu se izvesti dva zaključka. U cjelovitoj ekologiji nije riječ ponajprije o donošenju najboljih tehničkih, bioloških ili teoloških rješenja, nego u prvome redu o pozivu na provođenje u praksu njezinih načela. Pritom Papa poziva da se prakticiranje čini »s radošću i vjerodostojno«⁴⁷. Drugo, cjelovita ekologija uključuje doprinos svih znanosti, no ujedno nadilazi znanstveni diskurs nastojeći da svi doprinosi utječu na središte čovjeka iz kojega se tek čovjek može promijeniti i zauzimati drukčije pozicije. Cjelovita ekologija tiče se konkretne ljudske egzistencije koja je povezana s njezinim utjecajem na društvene procese. Ona »jasno obuhvaća ljudske i društvene procese«⁴⁸.

Cjelovita ekologija može se stoga promatrati kao svojevrsan novi model za rješavanje problema koji papa Franjo u enciklici promovira pozivajući sve zainteresirane skupine, vjernike, pojedince, društva, organizacije, znanstvene institucije, političke vlasti, međunarodne institucije i druge da se upoznaju s njom te da ju implementiraju u svoje djelovanje.

Uspjeh cjelovite ekologije kao nastojanja oko rješavanja ekoloških problema ovisit će o tome u kolikoj će mjeri akademske, crkvene i druge institucije prepoznati važnost interdisciplinarnoga i zajedničkoga pristupa rješavanju ekoloških problema.⁴⁹

---

⁴⁵ *Isto*, br. 10.

⁴⁶ *Isto*, br. 11.

⁴⁷ *Isto*, br. 10.

⁴⁸ *Usp. isto*, br. 137.

⁴⁹ Treba naglasiti kako postoje brojni primjeri u svijetu koji pokazuju na koji se način Papina enciklika i cjelovita ekologija pokušavaju primijeniti u praksi. Papinska sveučilišta u Rimu od akademske godine 2017./2018. pokrenula su jednogodišnji studij o cjelovitoj ekologiji. Vidi: <https://www.unigre.it/en/events-and-communication/communication/news-and-press-releases/joint-diploma-in-integral-ecology-2019-2020/> (5. 2. 2020.). Također radi promicanja enciklike *Laudato si'* Katoličko sveučilište Eichstätt – Ingolstadt pokrenulo je projekt pod nazivom *Papina enciklika u diskursu za jednu veliku transformaciju*. Vidi: <https://laudato-si-transformation.de/> (5. 2. 2020.). Na Katoličkom sveučilištu Péter-Pázmány u Budimpešti osnovan je Institut *Laudato si'*, a u Hrvatskoj Hrvatsko katoličko sveučilište u suradnji s Nacionalnim bratstvom Franjevačkog svjetovnog reda i Franjevačke mladeži u 2019. i 2020. godini provodi projekt CROLAUDATO SI'. Vidi Facebookovu stranicu projekta: https://www.facebook.com/search/top/?q=cro%20laudato%20si%27&epa=SEARCH_BOX (5. 2. 2020.).

HOW TO READ POPE FRANCIS' ENCYCLICAL LETTER *LAUDATO SI'*? From Dialogue to Community and Connection

Zoran TURZA* – Mia TOMIĆ** – Marta ŠUĆA*** – Paula ZUJIĆ****

Summary: *In 2015, Pope Francis released his encyclical letter Laudato si' – On Care for Our Common Home, which aroused great interest among the faithful of the Catholic Church and in the academic community. To understand the encyclical better, this article outlines its three main characteristics: the dialogue between faith and reason, the universal communion, and the inseparable connection between economics, ecology, and poverty. The first characteristic concerns the cooperation with eminent scientists which resulted in the text of the first chapter of the encyclical. The second characteristic refers to the connection between all creatures in the world that proceeds from God's act of creation, and the third refers to the inseparable interconnectedness of economy, ecology, and poverty. All three characteristics of the encyclical are in the function of promoting the comprehensive ecology as the only alternative to the dominant paradigm of market economy and attitude towards the environment.*

Keywords: *Pope Francis, Encyclical Letter Laudato si', faith and reason, universal communion, economics, ecology, poverty.*

---

* Asst. Prof. Zoran Turza, Ph. D., Catholic University of Croatia, Ilica 242, 10000 Zagreb, Croatia, zoran.turza@unicath.hr

** Mia Tomić, Univ. Bacc., Golobreška ulica II., Branch no. 6, 10000 Zagreb, Croatia, mtomic@unicath.hr

*** Marta Šuća, Univ. Bacc., Odranska ulica 8, 10000 Zagreb, Croatia, msuca@unicath.hr

**** Paula Zujic, Univ. Bacc., Bartolići 59, 10000 Zagreb, Croatia, pzujic@unicath.hr